

Серих О. В.,

*к.ю.н., доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Міжнародного гуманітарного університету*

ІНСТИТУТ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В СИСТЕМІ МИТНОГО ПРАВА

Анотація. У статті досліджено інститут гуманітарної допомоги як комплексний правовий інститут митного права. Охарактеризовано основні законодавчі акти про гуманітарну допомогу. Розглянуто норми митного права, які регулюють питання, пов'язані з переміщенням вантажів гуманітарної допомоги через митний кордон України. Визначено адміністративно-правові норми, що регулюють діяльність органів виконавчої влади з питань гуманітарної допомоги. Звернуто увагу на питання оподаткування гуманітарної допомоги при переміщенні через митний кордон України.

Ключові слова: гуманітарна допомога, інститут гуманітарної допомоги, правовий інститут, митне право, митне оформлення, митний контроль, декларування, отримувач, донор.

Постановка проблеми. Важливе значення для реформування економіки та поліпшення соціальних умов суспільства мають ресурси, що надходять в Україну з-за кордону у вигляді гуманітарної допомоги. Для ефективного розв'язання кризових ситуацій необхідна концентрація зусиль усіх органів державної влади щодо забезпечення надання своєчасної і відповідної допомоги нужденним верствам населення. Незважаючи на зміцнення політичної стабільності у 2011 році, Україна все ще стикається із значними проблемами у соціальній сфері. Тому на сучасному етапі розвитку нашої держави дослідження інституту гуманітарної допомоги набуває особливого значення.

Правове регулювання гуманітарної допомоги здійснюється на підставі значної кількості нормативно-правових актів, які належать до різних галузей законодавства України. Як наслідок, з цього постає питання про галузеву приналежність інституту гуманітарної допомоги.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем. У науковій літературі проблеми, що виникають у сфері переміщення вантажів гуманітарної допомоги через митний кордон України розв'язані ще недостатньо. В Україні відсутні комплексні дослідження митного контролю, митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги. Проте, деякі аспекти цих питань досліджувалися такими науковцями як

А. А. Дубініна, С. В. Сорокіна, О. І. Зельніченко, В. В. Ченцов та ін.

Виходячи з цього, **метою цієї статті** є постановка питання про місце інституту гуманітарної допомоги в системі митного права. Започаткування наукової дискусії дозволить розкрити юридичну природу даного правового явища, що буде слугувати передумовою розуміння місця інституту гуманітарної допомоги в системі митного права взагалі.

Викладення основного матеріалу. При розгляді питання щодо існування окремого правового інституту гуманітарної допомоги і його місця в системі митного права, перш за все, треба визначити, що розуміється взагалі під правовим інститутом.

Норми права як первинні ланцюжки системи права можуть об'єднуватись в інститути. У теорії права під правовим інститутом розуміють сукупність взаємопов'язаних юридичних норм, що регламентують окремий вид суспільних відносин і виступають елементом системи права. На підставі цього визначення можна сформулювати поняття правового інституту гуманітарної допомоги.

Гуманітарна допомога складає інститут митного права, який об'єднує відокремлену групу взаємопов'язаних правових норм, що регулюють конкретну сторону однорідних суспільних відносин і утворюють самостійний елемент системи митного права.

Правові, організаційні, соціальні засади отримання, надання, оформлення, розподілу і контролю за цільовим використанням гуманітарної допомоги на сьогодні регулюються Законами України від 22 жовтня 1999 року «Про гуманітарну допомогу», від 16 вересня 1997 року «Про благодійництво та благодійні організації», Постановами Кабінету Міністрів України: від 16 березня 2000 р. № 514 «Про затвердження Порядку списання товарів (предметів) гуманітарної допомоги, які мають певний термін експлуатації», від 22 березня 2000 р. № 542 «Про затвердження Порядку використання гуманітарної допомоги у вигляді коштів в іноземній валюті з рахунків в іноземній валюті отримувачів гуманітарної допомоги», від 22 березня 2000 р. № 543 «Про затвердження

Порядку реєстрації отримувачів гуманітарної допомоги», від 22 березня 2000 р. № 544 «Про Порядок митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги», від 22 березня 2000 р. № 553 «Питання Комісії з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України», від 28 квітня 2000 р. № 728 «Про затвердження Порядку вивезення за межі України або знищення неякісних та непридатних до споживання товарів (предметів) гуманітарної допомоги», від 21 лютого 2001 р. № 161 «Про затвердження Порядку надання Україною гуманітарної допомоги», Наказом ДМСУ від 24 грудня 1999 р. № 852 «Про затвердження Інструкції про першочергове безкоштовне спрощене декларування гуманітарних вантажів» та іншими нормативно-правовими актами.

1 січня 2000 р. набув чинності Закон України «Про гуманітарну допомогу» [3] (далі — Закон). Відповідно до ст. 1 Закону гуманітарна допомога — це цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб.

Гуманітарна допомога має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб та згоди її одержувачів. При цьому обов'язково треба додержуватись вимог ст. 4 Закону України від 16 вересня 1997 року «Про благодійництво та благодійні організації» [2], яка дає вичерпний перелік головних напрямів благодійної діяльності.

Закон встановлює вичерпний перелік видів організацій, які можуть бути одержувачами гуманітарної допомоги.

Закон вводить поняття донора, під яким розуміються юридичні та фізичні особи в Україні або за її межами, які добровільно надають гуманітарну допомогу одержувачам в Україні або за її межами.

Отримувачі гуманітарної допомоги — це юридичні особи, яких зареєстровано в установленому Кабінетом Міністрів України порядку в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги.

За матеріалами практики, на сьогоднішній день в Україні одержувачів налічується 275 організацій, які внесені до державного реєстру одержувачів гуманітарної допомоги. Із них — 16

громадські організації інвалідів, ветеранів війни та праці, а також 20 організацій, створених для здійснення оздоровчої, аматорської, спортивної, культурної, просвітницької та наукової діяльності. Але в основному це різні релігійні парафії та конфесії [5].

Слід зауважити, що одержувачі гуманітарної допомоги не завжди є кінцевими споживачами тих благ, які передаються донорами-благодійниками. Тому необхідно розрізнити одержувачів і конкретних набувачів допомоги. Закон визначає, що набувачами гуманітарної допомоги можуть бути як юридичні, так і фізичні особи, які її потребують і яким вона безпосередньо надається.

Головна відмінність цього закону від попередніх нормативних актів, які регламентували ввезення в Україну гуманітарної допомоги полягає в тому, що деякі гуманітарні вантажі можуть визнаватися гуманітарною допомогою на обласному рівні, а не обов'язково в Києві, як було раніше. Для цього передбачено створення при обласних державних адміністраціях відповідних комісій.

Порядок розміщення норм інституту гуманітарної допомоги всередині галузі митного права обумовлений самою системою відносин у сфері митної справи. Митна справа за змістом і структурою — явище складне, багатопланове, має комплексний характер. Тому суспільні відносини в галузі митної справи поділяються на групи, які відрізняються за специфікою і регулюються окремими нормами різних галузей права: конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального, трудового, податкового тощо.

До груп суспільних відносин, які складають предмет регулювання митного права, відносять суспільні відносини, пов'язані з переміщенням через митний кордон товарів, предметів, транспортних засобів; суспільні відносини, що характеризують статус митних режимів; суспільні відносини в галузі митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; суспільні відносини в галузі нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; суспільні відносини в галузі стягнення митних платежів; суспільні відносини, пов'язані з митним оформленням; суспільні відносини в галузі митного контролю; суспільні відносини, що виникають у зв'язку з контрабандою та скоєнням інших злочинів у галузі митної справи; суспільні відносини в зв'язку з порушенням митних правил і відповідальністю за них; суспільні відносини в зв'язку з провадженням у справах про порушення митних правил; суспільні відносини, що виникають в Україні в зв'язку з участю держави у міжнародних митних організаціях, співробітництві з митними службами інших держав тощо.

Загальною ознакою всіх визначених груп суспільних відносин є те, що в сукупності вони складають суспільні відносини в галузі митної справи. Ці відносини регулюються не тільки правовими нормами, які містяться в Митному кодексі України, але й нормами адміністративного, кримінального, цивільного, фінансового, податкового та деяких інших галузей права.

Отже, митне право є комплексною галуззю права, яка складається із різних правових інститутів, серед яких окреме місце посідає інститут гуманітарної допомоги.

У загальній формі суспільні відносини, пов'язані з переміщенням гуманітарної допомоги через митний кордон України регулюються Митним кодексом України. Це правові норми, які регулюють порядок переміщення вантажів гуманітарної допомоги через митний кордон України, процедури митного контролю, декларування та митного оформлення гуманітарних вантажів тощо.

У Митному кодексі України 1991 року питання гуманітарної допомоги взагалі не піднімалося. Це можна пояснити тим, що гуманітарна допомога почала надходити в Україну лише на початку 1992 року. У той період перед митною службою України і постала проблема митного контролю та митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги.

Доцільно підкреслити, що з прийняттям нового Митного кодексу України було суттєво розширено механізм правового регулювання митних правовідносин. Митним кодексом України від 11 липня 2002 року [1] врегульовано відносини, які раніше регулювалися підзаконними актами, введено нові інститути митного права, одним із яких є інститут гуманітарної допомоги.

Норми митного права визначають спрощений порядок митного оформлення гуманітарної допомоги. Умови застосування спрощеного порядку митного оформлення визначаються Кабінетом Міністрів України (ст. 79 Митного кодексу України) [1].

Товари (предмети), що ввозяться (пересилаються) як гуманітарна допомога, підлягають першочерговому безкоштовному спрощеному декларуванню митним органам України відповідними установами та організаціями незалежно від форми власності, з обов'язковим проставлянням у товаросупровідних документах, вантажних митних деклараціях клейма «Гуманітарна допомога. Продаж заборонено», завіреного печаткою митника.

На жаль, у чинному Митному кодексі України немає окремих розділів, які б регулювали питання переміщення вантажів гуманітарної допомоги через митний кордон України. У ньому містяться статті, які лише загалом розкривають питання

митного оформлення, митного контролю, декларування тощо, і лише окремою статтею встановлено, що гуманітарні вантажі підлягають першочерговому безкоштовному спрощеному декларуванню. Тому вважаємо доцільним у проекті Закону «Про внесення змін до Митного кодексу України», який передбачає нову редакцію Митного кодексу України, більш детально врегулювати питання, пов'язані з переміщенням вантажів гуманітарної допомоги через митний кордон України.

Митне право, комплексне за своїм характером, вбирає в себе окремі норми адміністративного права. Для забезпечення чіткого функціонування митної справи держава закріплює в нормах митного права свої вимоги до діяльності митних органів та їх взаємовідносин з іншими центральними і місцевими органами виконавчої влади.

Прикладом адміністративно-правових норм у сфері гуманітарної допомоги можна навести норми, що регулюють повноваження органів виконавчої влади з питань гуманітарної допомоги та їх відносини з митними органами.

На сьогодні спеціально уповноваженими державними органами з питань гуманітарної допомоги є: Комісія з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України; комісія з питань гуманітарної допомоги при Раді міністрів Автономної Республіки Крим; комісії з питань гуманітарної допомоги при обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях.

Так, Комісія з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України:

- приймає рішення про визнання гуманітарною допомогою коштів, у тому числі в іноземній валюті, виконаних робіт, наданих послуг, вантажів, товарів, у тому числі підакцизних, із звільненням їх від оподаткування та обов'язкових платежів до бюджету;

- вживає заходів до запобігання ввезенню під виглядом гуманітарної допомоги комерційних вантажів;

- веде облік, статистичну звітність про надходження та використання гуманітарної допомоги;

- веде Єдиний реєстр отримувачів гуманітарної допомоги;

- приймає рішення про виключення з Єдиного реєстру отримувачів гуманітарної допомоги, які допустили порушення законодавства про гуманітарну допомогу.

Водночас, у випадках стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкої хвороби конкретних фізичних осіб Комісія з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України може встановлювати спрощений порядок надання

та розподілу гуманітарної допомоги або надавати тимчасові надзвичайні повноваження комісіям з питань гуманітарної допомоги при Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях [3].

Повноваження міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у сфері надання гуманітарної допомоги визначено у Порядку надання Україною гуманітарної допомоги, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 161 [4].

Так, у разі прийняття рішення про надання Україною гуманітарної допомоги іншим країнам Міністерство закордонних справ України інформує відповідні компетентні органи цієї країни про прийняте рішення, проводить переговори про визначення переліку та обсягу гуманітарної допомоги, порядку і терміну доставки, маршрутів, адреси одержувачів, видів транспортних засобів, якими буде доставлено вантаж гуманітарної допомоги, часу і пункту перетинання державного кордону України. МНС визначає підприємства, установи та організації, що братимуть участь у тендерах відповідно до виділених бюджетних коштів, укладає договори, вивозить та складає вантажі, здійснює їх подальше супроводження до місця призначення та передачу одержувачам. Мінтранс забезпечує транспортування вантажу гуманітарної допомоги до місця призначення. Інформацію про маршрут вантажу гуманітарної допомоги Мінтранс передає Державній митній службі та Адміністрації Держприкордонслужби.

Державна митна служба, Адміністрація Держприкордонслужби відповідно до акта Верховної Ради України або Президента України та рішення Комісії з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України про визнання вантажу гуманітарною допомогою забезпечують митне оформлення та контроль під час переміщення вантажу гуманітарної допомоги через державний кордон України.

Слід звернути увагу на те, що на сьогодні відповідні комісії з питань гуманітарної допомоги та органи державної податкової служби здійснюють контроль щодо використання гуманітарної допомоги за цільовим призначенням. Крім того, контроль за цільовим використанням бюджетних коштів, які спрямовуються на надання Україною гуманітарної допомоги іншим країнам, здійснює Мінфін.

Також слід зазначити, що гуманітарна допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, у грошовій або натуральній формі (крім підакцизних товарів), яка надається, ввозиться, пересилається в Україну, звільняється від оподаткування.

Комісія з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України може визнати гуманітарною допомогою, із звільненням від оподаткування та обов'язкових платежів до бюджету окремі групи підакцизних товарів. Визнання гуманітарною допомогою вантажів (товарів), перелік яких визначений Законом, здійснюється Комісією з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів країни у кожному конкретному випадку.

Разом з цим, якщо кошти або товари (роботи, послуги), звільнені від оподаткування як гуманітарна допомога, було використано не за цільовим призначенням, вони вважаються доходом і оподатковуються відповідно до законодавства України.

За наявності рішення відповідних комісій з питань гуманітарної допомоги про визнання вантажів (товарів) гуманітарною допомогою митне оформлення здійснюється митними органами України без сплати митних зборів.

Водночас, гуманітарна допомога, що надається Україною, при її вивезенні за межі митної території України звільняється від сплати мита та митних зборів за митне оформлення таких вантажів. На підставі рішення про надання гуманітарної допомоги одержувачам гуманітарної допомоги за межами України держава забезпечує донорам України повернення суми податку на додану вартість.

Висновки. Виходячи із викладеного, цілком логічним є висновок про те, що інститут гуманітарної допомоги є комплексним правовим інститутом митного права України. Питання про інститут гуманітарної допомоги в системі митного права є суперечливим, оскільки він «складений» з норм різної галузевої приналежності.

Література:

1. Митний кодекс України від 11 липня 2002 року № 92-IV // ВВРУ. — 2002. — № 38-39. — Ст. 288.
2. Про благодійництво та благодійні організації : Закон України від 16 вересня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — Ст. 292.
3. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22 жовтня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — Ст. 451.
4. Про затвердження Порядку надання Україною гуманітарної допомоги : Постанова Кабінету міністрів України від 21 лютого 2001 р. № 161 // Урядовий кур'єр від 14.03.2001 — № 45.
5. Макаренко А. Працювати з митницею прозоро має бути вигідно / А. Макаренко. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dt.ua/articles/54907>.

Серых Е. В. Институт гуманитарной помощи в системе таможенного права

Аннотация. В статье исследован институт гуманитарной помощи как комплексный правовой институт таможенного права. Охарактеризованы основные законодательные акты о гуманитарной помощи. Рассмотрены нормы таможенного права, которые регулируют вопросы, связанные с перемещением грузов гуманитарной помощи через таможенную границу Украины. Определены административно-правовые нормы, которые регулируют деятельность органов исполнительной власти по вопросам гуманитарной помощи. Обращено внимание на вопросы налогообложения гуманитарной помощи при перемещении через таможенную границу Украины.

Ключевые слова: гуманитарная помощь, институт гуманитарной помощи, правовой институт, таможенное право, таможенное оформление, таможенный контроль, декларирование, получатель, донор.

Serykh E. V. Humanitarian help in the system of custom law.

Summary. The institute of humanitarian help as a complex legal institute of custom law is investigated in the article. Humanitarian help basic legislative acts are researched. The norms of custom law, which regulate questions, related to moving of loads of humanitarian help through the custom border of Ukraine, are considered. Administrative norms which regulate activity of executive power organs about humanitarian help questions are certain. Also attention is paid on the questions of humanitarian help taxation when moving through the custom border of Ukraine.

Key words: humanitarian help, institute of humanitarian help, legal institute, custom law, custom registration, custom control, declaration, recipient, donor.